

KALENDÁRIUM 2002

ALOIS MIKUŠKOVIC

Polovina století, která uplynula od smrti Aloise Mikuškovic (11. 12. 1897 – 9. 2. 1952), je již dostatečně dlouhou dobou na to, abychom si uvědomili jeho význam pro moderní urbanismus v naší zemi. Při psaní krátké vzpomínky pro časopis Architekt jsem dospěl k názoru, že by bylo žádoucí se k jeho působení vrátit podrobněji na stránkách odborného urbanistického periodika.

A. Mikuškovice se rozhodujícím způsobem podílel na počátcích samostatné výu-

ky plánování a stavby měst na pražském ČVUT, stejně jako na formování naší moderní urbanistické teorie. Nelze opomenout ani jeho dodnes platné podněty pro plánování měst a regionů a zvláště Prahy.

Neznamená to ovšem, že do té doby se vyučující na pražské technice nezabývali tematikou měst. Naopak právě ti nejvýznamnější věnovali pozornost urbanistické problematice, která se od 19. století stala aktuální v souvislosti s postupující urbanizací a růstem průmyslových měst a aglomerací.

Městy se zabýval František Antonín Herget, od roku 1761 profesor Stavovské inženýrské školy a vrchní guberniální ředitel. Spolu se svými žáky vytvořil v letech 1790–92 první geometrovsky měřené plány Prahy, zaznamenávající proměny města v době josefínských reforem. Ještě zřetelnější je zájem o stavbu měst u Jiřího Fischera, Hergetova nástupce ve funkci guberniálního ředitele i profesora na Stavovské škole. Kromě projektů jednotlivých budov se nalézá jeho podpis také na

konceptně ojedinělém plánu Mariánských Lázní, stejně jako na projektu roku 1817 založeného prvního pražského předměstí Karlína.

Brzy po roce 1820 bylo na stavitelském oddělení pražského Polytechnického ústavu – předchůdce dnešního ČVUT – zavedeno tzv. situační rýsování. Jeho obsahem bylo kreslení měst a jejich vedut, což lze ve stavební výuce považovat za prvý výraz zájmu o širší urbanistické souvislosti staveb.

Důležitým dokumentem z druhé poloviny století je „Pamětní spis stran upravení a rozšíření hlavního města Prahy“, který předložil Spolek architektů a inženýrů v království Českém v roce 1873 pražské městské radě. Obsah spisu prokazuje informovanost jeho autorů o tehdejších nejnovějších tendencích evropského urbanismu. Jeho iniciátorem a hlavním autorem byl vedoucí Stolice architektury na České technice profesor Josef Schulz, známý především svou spoluprací s Josefem Zít-

kem i vlastními projekty jako je budova Národního muzea.

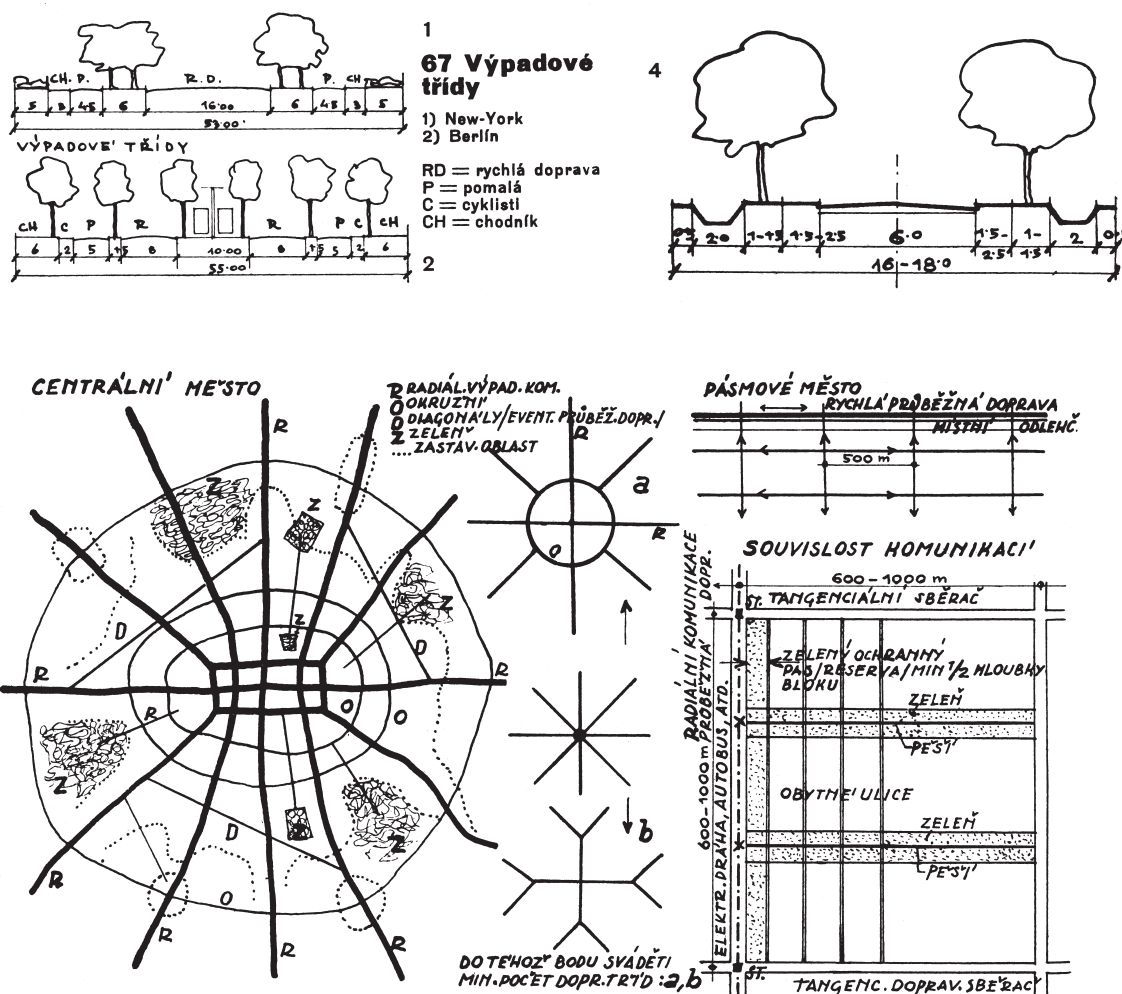
Nesporným podnětem zájmu o stavbu měst se na konci 19. století stala příprava a pak i vlastní provádění asanace na území historického jádra Prahy. Již tehdy se věnovali profesori jako byl Josef Pacold, Antonín Balšánek, Josef Bertl a Jan Koulka urbanistické tematice, kterou uplatňovali jak při výuce a při zadávání školních projektů, tak i ve svém vlastním díle. Počátek výchovy urbanismu na pražské technice tak nebyl nijak opožděn za výukou na předních vysokých školách největších evropských zemí.

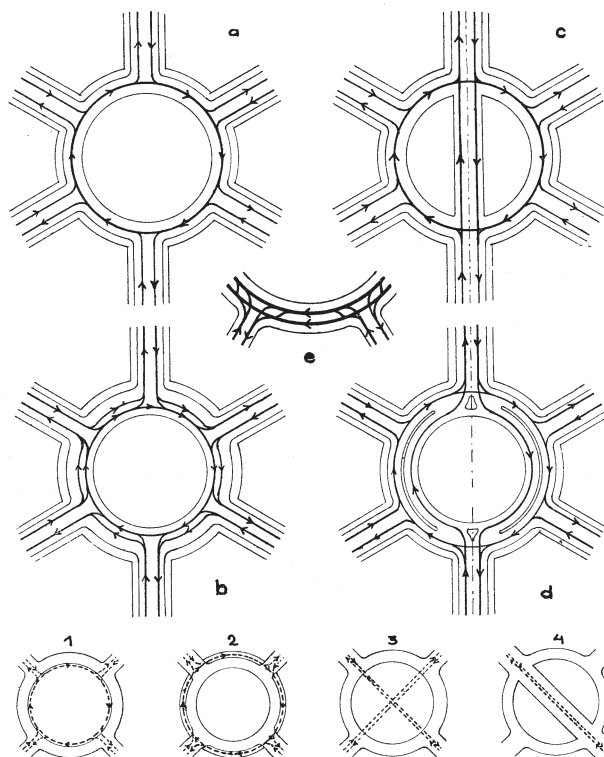
Ve Velké Británii, Německu, v Rakousko-Uhersku a dalších zemích – například v Liverpoolu od roku 1909 a o málo později v Londýně, ve Vídni, v Berlíně a v Drážďanech a také například ve Lvově – započala pro architektky a stavební inženýry výuka stavby měst v letech před 1. světovou válkou. O něco později došlo dokonce ve Francii roku 1917

k založení samostatné vysoké školy „pro urbanistická studia“, která se posléze roku 1924 změnila v Ústav urbanismu při pařížské Sorbonně.

Na poměry v Praze však měla zřejmě největší vliv Škola architektury na vídeňské Akademii výtvarných umění, vedená od roku 1894 Otto Wagnerem. Ten se urbanismem zabýval soustavně, získal v roce 1893 první cenu v soutěži na regulační plán Vídně, napsal knihu o plánování velkoměst a také svým studentům zadával často urbanistická témata. Mezi jeho české žáky patřil autor urbanistické koncepce Dejvic Antonín Engel.

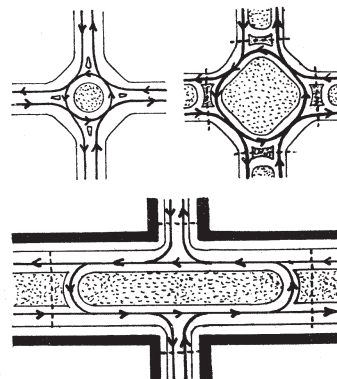
Příznivé podmínky pro soustavnou výuku stavby měst vytvořilo období po 1. světové válce, kdy v samostatném Československu nacházely všechny obory lidských činností nové podněty ke svému rozmachu. Počátkem roku 1922 vznikla spojením 37 obcí Velká Praha a pro řízení jejího rozvoje Státní regulační komise. Jejím členem se stal profesor architektury

83 Rotující doprava na kruhovém náměstí:

a = ideální rotace, b = rotační pás o 2 proudech, e = detail případu b, d = rotační pás rozdělen pro nerušenou dopravu převládajícího směru a pro odbočující dopravu, c = řešení při silně převládajícím dopravním směru (rotace s křížením). 1, 2, 3, 4 schemata umístění kolejí elektr. dráhy

84 Křižovatky s rotující dopravou dle Malchera

Antonín Balšánek, který po penzionování Josefa Schulze převzal roku 1911 vedení Stolic architektury a po zřízení Vysoké školy architektury a pozemního stavitelství se stal jejím prvním děkanem.

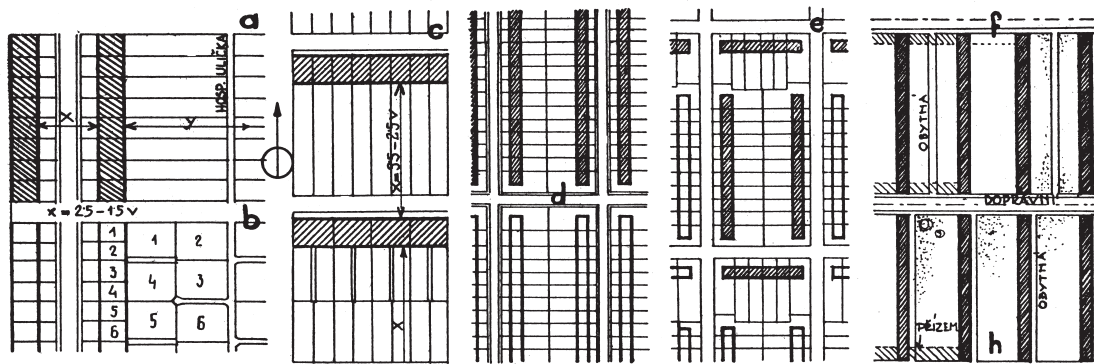
A. Balšánek od roku 1918 zavedl a sám přednášel doporučené předměty stavby měst. Pro 3. ročník to byla Stavba měst I., věnovaná dějinám urbanismu až do 19. století. Ve 4. ročníku přednášel Stavbu měst II., která se soustřeďovala na moderní urbanismus, jehož počátek spojoval s dílem C. Sitteho. Po Balšánkově úmrtí v roce 1922 se výuky stavby měst ujal jeho

asistent Antonín Engel, působící též v letech 1920–30 jako člen Státní regulační komise pro Prahu. V té době již byla stavba měst na Ústavu architektoniky III. samostatným povinným předmětem. Ten měl v 5. ročníku 8 hodin týdně, z nichž bylo šest hodin věnováno skicování urbanistických témat a posléze urbanistickému projektování.

Rostoucí význam urbanismu se neprojevoval pouze na ČVUT, ale také na brněnské technice, kde v tomto oboru působil Adolf Liebscher, od roku 1922 mimořádný a v letech 1929 až 1949 řádný pro-

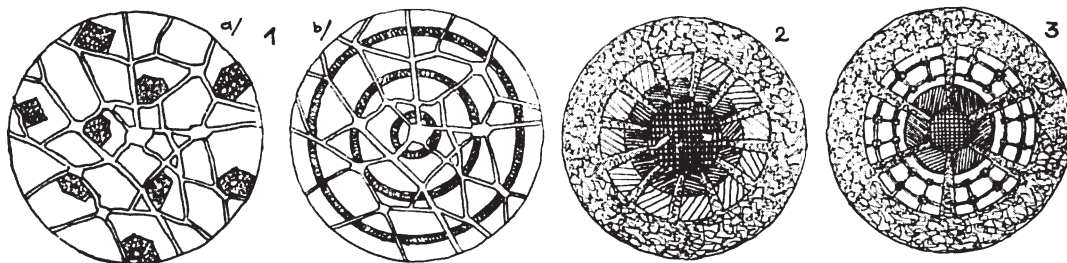
fesor pro architekturu a stavbu měst, který v roce 1938 napsal skripta „Stavba měst“. Jeho nástupcem se stal Bohuslav Fuchs.

Velmi aktivní a moderně orientovaná byla v období první republiky Masarykova akademie práce. Jako její součást vznikl koncem roku 1922 Ústav pro stavbu měst, zabývající se především velmi moderně chápanými celostátními problémy osídlování, dopravy, vodních cest a celkové tvorby krajiny. Z jeho činnosti, v níž měl podstatný podíl právě A. Mikuškovice, lze uvést kromě dodnes zajímavých publi-

123 Zastavění v řadách

- a) Řadové rod. domy, max. 1-2 patr., S-J. $x < y$
- b) Alternat. způsob rozdělení zahrádek
- c) Jednořadové zastavění Z-V. Altern. rozdělení zahrádek
- d) e) Oboustranná uliční zastavění, vytvoření norm. bloků řadami a skupinami
- f) h) Vyšší zastavění dvoj- a jednořadové, stejné vzdálenosti mezi domy, oddělení dopravních a obytných ulic, alternativně s přízemními nižšími spojkami (obchody)

136 Systémy zelených ploch: 1a, 1b Hénardova schemata, 2 Eberstadt-Möhring-Petersen, 3 Wolf

kací českou expozici na Mezinárodní výstavě stavby měst v Berlíně v roce 1921 a zvláště pak z roku 1934 pamětní spis „O osídlovacích otázkách republiky československé“. Ten upozorňoval na hospodářské a sociální disproporce mezi západními a východními částmi republiky, stejně jako mezi městy a venkovem.

Rozhodujícím krokem byl ve školním roce 1925/26 na ČVUT vznik samostatného Ústavu stavby měst, o jehož zřízení usiloval již delší dobu A. Engel. Byl jako „suplent“ pověřen jeho vedením a zároveň dále jako profesor vedl též Ústav architektury. Výuka stavby měst tím získala na ČVUT svou stabilní pozici a odbornou základnu. Přednášky stavby měst byly v té době rozšířeny o tematiku techniky, vývoje a kompozice a byly doprovázeny nejen cvičeními, ale později též samostatnými projekty.

Představitelem nového období a skutečným vedoucím Ústavu stavby měst se stal Alois Mikuškovice, který v roce 1925 nastoupil u A. Engla jako asistent na Ústavu architektury. V roce 1929 přešel na Ústav stavby měst, kde se v roce 1934 habilitoval svou knižně vydanou a dodnes pozoruhodnou prací „Technika stavby měst“. V tomtéž roce byl pověřen vedením předmětu Stavba měst I. a počátkem roku 1938 byl jmenován mimořádným profesorem a převzal vedení Ústavu, kde spolu s ním tehdy působili Vilém Lorenc a Jindřich Krise. Výuka se tehdy aktuálně rozšířila o další doporučený předmět, nazvaný „Upravovací plány městské a regionální“.

Právě z této doby se zachoval v rodinném archivu u arch. Nedy Cajthamlové více než dvacetistránkový návrh A. Engla na „obsazení stolice nauky o stavbě měst“. Je v něm nejen úvaha o možných kandidátech – V. Zákrejsovi, A. Liebscherovi, J. Chocholeovi, E. Hruškovi a A. Mikuškovi, kterého Engel označil za „jediného vážného kandidáta“. Zároveň je to zajíma-

vé svědectví o stavu našeho urbanismu ve třicátých letech. Sám A. Mikuškovice pracoval v té době svou představou o činnosti ústavu, členění a zaměření výuky a též o nezbytnosti vytvoření archivu odborné dokumentace a zřízení knihovny.

Brzy však došlo k zavření českých vysokých škol nacisty a tak se nové pojetí výuky mohlo výrazněji uplatnit až po 2. světové válce. Po jejím skončení byla činnost Ústavu stavby měst za vedení A. Mikuškovic obnovena a v souvislosti s dobovými podmínkami se začala na tehdejší Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství výrazně uplatňovat.

V letech 1949 až 1956 existovaly dokonce dva ústavy stavby měst a krajinného plánování, které se později sloučily do jedné Katedry urbanismu. Až do svého úmrtí v roce 1952 vedl jeden z ústavů A. Mikuškovice, který zastával zároveň významné akademické funkce ve vedení školy. Pro tehdejší studenty se staly nezapomenutelnými jím vedené praktické projektové práce v jižních Čechách, nazvané podle regionálních center Tá-Be-Tý a Tá-Be-So. Na návrh profesora F. Fialy byl ústav urbanismu nazván „Mikuškoviceův ústav stavby měst a krajinného plánování“, což však později upadlo do zapomnění. F. Fiala při této příležitosti napsal, že A. Mikuškovice „vybudoval průkopnickým způsobem Ústav stavby měst a krajinného plánování na fakultě architektury. Byla to v Československu první vědecká a umělecká instituce tohoto druhu.“

Stejně podrobně jako pedagogickou činností A. Mikuškovic by bylo možno se zabývat jeho přínosy pro teorii urbanismu. Jako jejich průkaz postačuje již zmíněná kniha „Technika stavby měst“, kterou vydal v roce 1933 Klub architektů jako třetí svazek knihovny „Stavby“. Co do své úrovně i obsahu se může přinejmenším měřit s v tomtéž roce vydaným dnes již klasickým spisem P. Abercrombieho „Town and Country Planning“.

A. Mikuškovice se v knize věnuje vývoji lidských sídel, soudobými koncepcemi osídlování, plánování měst a krajiny, významem přírodních podmínek, urbanistickými aspekty dopravy, bydlení, průmyslové výstavby, zelení a podílem přírodních ploch. Podává přehled o obsahu a metodách „řešení plánů upravovacích a regionálních“ a charakterizuje stav urbanistického zákonodárství doma i v zahraničí. Kniha má více než 150 názorných a srozumitelných ilustrací a nechybí ani přehled literatury.

Kromě tohoto zásadního díla A. Mikuškovice přispíval do Stavby a dalších periodik. Dodnes si zachovávají svou podnětnost zejména jeho statě o regionálním plánování, v nichž formuloval dodnes neaplněnou nezbytnost řešit „úzký vztah mezi městským organismem a okolím a mezi městy navzájem“, což vyžaduje posun urbanistické tematiky „od města ke krajině“. Právě „regionální plán má tyto vztahy precizovat po stránce národohospodářské, dopravní a hygienické za předpokladů, že jeho působnost se týká území, které tvoří určitou jednotku a je vázáno společnými hospodářskými nebo sociálními interesy“ (Regionální plán, Stavba 1930 – 31, str. 10). Většinu prací předložených jednotlivými zeměmi na již zmíněné berlínské výstavě vytýkal, že „město je chápáno spíše jako samostatný celek než jako jednotka širší oblasti“.

Bylo by možno pokračovat dalšími odbornými statěmi, týkajícími se například dnes tak aktuálního vztahu urbanizace a desurbanizace, nebo regionálního plánu Jižní Moravy. Obrátme se však ke třetí sféře zájmu A. Mikuškovic, kterou je Praha. Také v tomto případě lze zdůraznit alespoň jeho hlavní myšlenky a pominout například jeho ojedinělý rozbor výsledků soutěže na řešení všeobecného dopravního programu Velké Prahy z roku 1931.

A. Mikuškovice se zamýšlel nad Prahou v době, kdy byl dokončován a pro-

jednáván její regulační plán. Právě tomu věnoval svou poté ve Stavbě otištěnou přednášku ve Spolku posluchačů architektury dne 12. března 1935, působící, jako by byla napsána k dnešnímu územnímu plánu Prahy. Konstatuje v ní úvodem „že pražský plán, jak dnes jest, vyrostl z poměrů značně obtížných, jež nepřispěly k jeho charakteru a nepřinesly mu ani sympatií, což obojí je nutným předpokladem u práce tak obecného a širokého významu“. A v závěru říká, že „je skutečnou potřebou použití na plánování a provádění (plánu) Prahy nových hledisk a lepších

metod. Staré plánování vychází a končí u parcely, měřítkem nového plánování je člověk, jeho sociální a kulturní potřeby“ (Pražský regulační plán, Stavba 1934 – 35, str.33).

V tomtéž roce publikoval ve Stavbě opravdu zásadní a dodnes aktuální stať „Od pražského plánu k plánování pražské oblasti“. Vychází v ní z předpokladu, že „plánování Velké Prahy dospělo ke stadiu, které vyvolává takřka obecné přesvědčení o nutnosti revise. Po pravdě je třeba uznati, že pojem a smysl této revise je již obecně méně jasný...“.

Kriticky hodnotí vymezení zastavitelných ploch, železniční síť, komunikační soustavu, zhoršování stavu centra, chybné rozmísťování pracovišť, zastavování zelených ploch a konstatuje, že „pražský plán není však ani z výtvarného hlediska novodobým projevem“.

Na závěr pak A. Mikuškovice zjišťuje, že „pražský plán je jedním z příkladů plánování, jež s těmito (hospodářskými, sociálními a kulturními) podmínkami nemají žádoucí souvislosti. Jsou pracovány s hlediska komunálně omezeného prostoru a nejsou bezpečné. Stavební vývoj aglomerace jako je pražská, potřebuje širší základnu... Stojíme pak nikoliv před pouhou revisí, nýbrž před novým úkolem, před plánováním přirozené pražské oblasti... Záleží pak na základní linii, kterou tomuto plánování dáme nebo jsme schopni dáti, a dle toho se pak projeví důsledek i v pražském plánu“.

Za poskytnutí podkladů a zejména vzácné společné fotografie A. Mikuškovice s A. Englem děkuji paní architektce Nedě Čajthamlové. Bohužel se však nepodařilo nalézt odbornou pozůstalost (např. projekt pro Sarajevo nebo poslední z projektových prací – urbanistickou koncepci Karlových Varů), která byla rodinou ponechána v péči Ústavu urbanismu ČVUT.

Ing. arch. Jiří Hruza